

شیعیان ترکیه؛ فرصت‌ها و چالش‌های پیش روی

نورالدین اکبری کریم‌آبادی^۱

مقدمه

ترکیه به موزاییکی از گروه‌های دینی مسلمان و غیر مسلمان، شهره است. این کشور که مرزهای نهایی‌اش در موافقت‌نامه‌های بین‌المللی لوزان تعیین شد، از لحاظ تنوع دینی ادامه وضعیتی محسوب می‌شود که در دوره شش قرن حیات امپراتوری عثمانی تداوم داشت، اما آنچه جمهوری ترکیه را از امپراتوری عثمانی متمایز می‌کند، این است که این جمهوری توانست قلمرو اقلیت‌های شناخته‌شده این کشور را محدود کند؛ بندهای ۳۷ تا ۴۴ موافقت‌نامه لوزان اقلیت‌های دینی ترکیه را به گروه‌های غیر اسلامی، یعنی مسیحیان، یهودیان و برخی فرقه‌های دیگر دینی محدود کرد.^۲ موافقت‌نامه لوزان عملاً اقلیت‌های دینی غیر مسلمان را به رسمیت شناخت، به این اقلیت‌ها حق داد که امور آموزشی، دینی، زبانی و اموال شخصی را در دست داشته باشند؛ هر چند

۱. کارشناس ارشد علوم سیاسی دانشگاه تربیت مدرس

۲. محمد نورالدین، ترکیه جمهوری سرگردان، ترجمه سید حسین موسوی، تهران، مؤسسه مطالعات اندیشه‌سازان نور، ۱۳۸۲، ص ۶۸.

این موافقت‌نامه گونه‌ای از حمایت و یا قیمومت بین‌المللی را بر حسن اجرای بندهای مربوط به اقلیت‌های غیرمسلمان در نظر گرفته است، اما این موافقت‌نامه در هیچ یک از مواد خود در مورد وجود اقلیت‌های مذهبی در چهارچوب اسلام اشاره نکرده است.^۱ به رغم عدم شناسایی گروه‌های دینی مسلمان، جامعه مسلمانان ترکیه امروز را گروه‌ها و جمعیت‌های دینی و مذهبی زیادی از جمله شیعیان علوی^۲ شکل می‌دهند. این گروه از یک پراکنش اکولوژیک در فضای جغرافیایی ترکیه برخوردارند ولی در ساختار سیاسی ترکیه از هیچ‌گونه نقش و جایگاه متناسب با منزلت خود برخوردار نیستند. تحقیق حاضر با استفاده از روش توصیفی و مطالعه تاریخی و با رویکردی تحلیلی، ضمن بررسی و واکاوی فرصت‌ها و چالش‌های پیش روی شیعیان ترکیه در جهت رسیدن به جایگاه و نقطه مطلوب در ساختار سیاسی ترکیه می‌باشد. با مشخص شدن عوامل فرصت‌ساز و چالش‌زایی که شیعیان ترکیه^۳ با آن روبه‌رو هستند، انتظار می‌رود ایشان با تقویت عوامل مثبت و بهره‌برداری از فرصت‌های موجود در ارتقای جایگاه ژئوپلیتیک خود و با تضعیف عناصر منفی، بتوانند با توجه به وزن جمعیتی و پراکنش اکولوژیک خود، وزنه‌ای تأثیرگذار در صحنه سیاسی ترکیه بوده و به جایگاه بایسته خود دست یابند.

۱. همان، ۷۰-۶۹.

۲. کلمه علوی با کلمه شیعه معنای مترادف دارد. این معنا هم از لغت‌نامه‌ها و هم از دایره‌المعارف‌ها و هم کتاب‌های علویان روشن می‌شود. کلمه علوی در لغت ترکی - استانبولی نیز با شیعه دوازده امامی مترادف است. اگر چه مهم نیست گروهی که در سرزمین آناتولی زندگی می‌کنند، در چه زمانی علوی نامیده شده‌اند ولی با این حال، بنابر ادعای یکی از نویسندگان، علوی‌ها را حدود ۲۵۰ سال پیش به این نام نامیده‌اند تا آنها را از شیعه جدا کنند. بنابر این آغاز پیدایش علویان را باید از زمان حیات پیغمبر اکرم (ص) دانست. البته در کتاب‌های تاریخی و روایی آنان نه علوی بلکه شیعه علی (ع) نامیده شده‌اند. مثلاً جابر می‌گوید: نزد پیغمبر بودم که علی از دور نمایان شد. پیغمبر فرمود: سوگند به کسی که جانم در دست اوست، این شخص و شیعیانش در قیامت رستگار خواهند بود. ابن عباس نیز می‌گوید: وقتی که آیه هفتم سوره بینه نازل شد، پیغمبر به علی فرمود: مصداق این آیه تو و شیعیانت می‌باشید که در قیامت خشنود خواهید بود و خدا هم از شما راضی است. تعبیر شیعه علی در سخنان حضرت رسول اکرم (ص) برای خیلی از اصحاب به کار برده شده است و اصلاً بعضی از اصحاب به این نام مشهور بودند که مشهورترین آنها سلمان فارسی، مقداد، ابوذر، عمار و یاسرند. در روایتی چنین آمده است: حضرت امام رضا (ع) در پاسخ به گروهی که پرسیدند چرا دو روز به ایشان اجازه ملاقات با خود نداد، فرمود: چون شما ادعا می‌کنید که شیعه امیرالمؤمنین علی بن ابی‌طالب (ع) هستید، وای بر شما، شیعه او، در حقیقت، حسن (ع)، حسین (ع)، سلمان، ابوذر، مقداد، عمار و محمدبن ابی‌بکر هستند که با هیچ یک از دستورهاى آن حضرت مخالفت نکردند و هیچ یک از نواهی وی را مرتکب نشدند... (نوری دونمز، «علویان ترکیه»، طلوع، ۱۳۸۵، ش ۱۵، سایت باشگاه اندیشه ۸۵/۴/۲۵).

۳. مراد از شیعه، شیعه علوی یا صوفیانه است، هر چند علوی در ترکیه به معنایی نیست که در ایران مطرح است. علویان در ترکیه و سوریه و بالکان هستند و به رغم اینکه نامشان علوی و شیعه است، از نظر فقهی با شیعیان تفاوت دارند. آنها اعمال فقهی ندارند و بیشتر از نظر اعتقادی شیعه هستند؛ یعنی صوفی مسلک و اهل طریقت‌اند. منظور ما از شیعیان در این تحقیق هر دو نخله شیعیان امامی و شیعیان علوی را شامل می‌شود که بنابر آمار شیعیان امامی ترکیه جمعیتی حدود سه میلیون نفر دارند و در پیوند با علویان در بیشتر برآوردها چیزی بین یک چهارم تا یک پنجم (۲۰ تا ۲۵ درصد) از جمعیت ۷۵ میلیون نفری این کشور را به خود اختصاص می‌دهند. این در حالی است که ۷۵ درصد از ترکیب جمعیت ۹۸ درصدی مسلمانان ترکیه را اهل سنت تشکیل می‌دهند.

شیعیان ترکیه و پراکندگی جغرافیایی آنها

جامعه سیاسی ترکیه از منظر اجتماعی یک جامعه متکثر بوده و دارای اقلیت‌های قومی و مذهبی می‌باشد که از آن میان می‌توان به شیعیان ترکیه اشاره نمود. برآورد می‌شود که جمعیت شیعیان پانزده تا بیست درصد از کل جمعیت مسلمانان ترکیه را تشکیل دهد^۱ که اقلیت‌های مختلف از جمله باطنی، علوی، بکتاشی،^۲ نصیری، اسماعیلی، زیدی، بهایی و شیعیان دوازده امامی را شامل می‌شود. فرقه جعفری یا همان شیعه دوازده امامی بیشترین تعداد شیعیان را در بر می‌گیرد. جعفری‌های ترکیه جمعیتی حدود سه میلیون نفر دارند که بین نیم تا یک میلیون نفر از آنها ساکن شهر استانبول هستند و برخی از آنها مهاجرانی هستند که از ایران به ترکیه رفته‌اند. از سویی، جمعیت‌شناسی شیعیان ترکیه و دیگر نقاط جهان بیش از آنکه بر اساس آمار دقیق باشد مبتنی بر برآوردهای تقریبی است. دلایل سیاسی و ایدئولوژیک در نبود آمار دقیق از فرقه‌ها و اقلیت‌های مذهبی نقش چشمگیری دارد.

پراکندگی جمعیت شیعیان جعفری ترکیه را می‌توان به صورت زیر ذکر کرد:

۱. شرق و شمال شرقی ترکیه: در مرز ایران، ارمنستان و نخجوان، شهرها و روستاهای این منطقه؛ مانند شهرهای اغدیر، قارص، توزلوجا، آرالیک، تاشیلی چای، آکیا و آراچای بیشتر شیعه‌نشین هستند؛

۱. آمارهای موجود از شیعیان ترکیه:

- آمار «دایره‌المعارف امام حسین (ع)» از شیعیان ترکیه در سال ۲۰۰۰: جمعیت کشور: ۶۶۶۲۰۱۲۰، درصد شیعیان نسبت به جمعیت کشور: ۳۵ درصد؛
- آمار «مجمع جهانی اهل بیت (ع)» از شیعیان ترکیه در سال ۲۰۰۸: جمعیت کشور: ۷۲۹۰۰۰۰۰، جمعیت شیعیان: ۱۴۵۵۰۰۰۰، درصد تقریبی شیعیان نسبت به جمعیت کشور: ۲۰ درصد؛
- آمار انجمن دین و زندگی اجتماعی «مؤسسه PEW» از شیعیان ترکیه در سال ۲۰۰۹: جمعیت کشور: ۷۱۵۱۷۱۰۰، جمعیت مسلمانان: ۷۳۶۱۹۰۰۰، جمعیت شیعیان: ۱۱۰۵۰۰۰-۷۳۶۰۰۰۰، درصد شیعیان نسبت به جمعیت مسلمان کشور: ۱۵-۱۰ درصد.

(www.bibaknews.com/shia.php?id=11)

۲. گرچه برخی، بکتاشیه را به اشتباه از اسلام سنی می‌دانند اما با توجه به مبانی فکری که دارند، آنها را می‌توان به عنوان فرقه‌ای از شیعیان نگرست. چنان که همانند شیعیان اثنی‌عشری ایران به دوازده امام قائل‌اند و امام جعفر صادق را به عنوان مهم‌ترین امام خود می‌دانند. مبانی فکری بکتاشیان به نحو ماهرانه‌ای توسط شاعر برجسته آلبانی تبار «تعمیر فراشری» آنچنان که در زیر آمده خلاصه شده است: بکتاشیان به خدای بزرگ و متعال، محمد، علی، خدیجه، فاطمه، حسن و حسین باور دارند. آنان ضمن باور به دوازده امام ارتباط خود با طریقت عرفانی را از طریق امام موسی کاظم (ع) می‌دانند و حاج بکتاش ولی از فرزندان آن امام دانسته شده است. بکتاشیان همانند دیگر شیعیان، برای امام حسین (ع) و شهدای کربلا ماتم می‌گیرند. دوره ویژه عزاداری آنان «ماتم» نام دارد. در این ایام آنان از اول تا دهم محرم روزه گرفته و نوحه‌سرایی می‌کنند... بکتاشیان چون دیگر مسلمانان به خدا، روز حساب، ملائک، انبیا و... باور دارند. اما باور آنان در این زمینه‌ها بیشتر باطنی است تا ظاهری و این نقطه تفارق بکتاشیان با دیگر مسلمانان است. (السی یازیچی، «طریقت بکتاشی»، ترجمه سید امیر حسین اصغری، پژوهش‌های منطقه‌ای، ش ۴، تابستان ۱۳۸۹، ص ۱۲۶).

۲. شمال غربی ترکیه: بیشتر در شهرهای استانبول، بورسوا و ازمیر سکونت دارند؛
 ۳. مرکز ترکیه: بیشترین تجمع شیعیان جعفری در مرکز ترکیه در پایتخت این کشور یعنی، آنکارا و سایر شهرهای بزرگ است؛
 ۴. غرب ترکیه: در شهرهایی چون ازمیر و تورگوتلو استان «قارص» ساکن هستند.^۱
 اکثریت این شیعیان در جنگ جهانی اول از ایران، آذربایجان و ارمنستان وارد سرزمین ترکیه شدند. عده دیگری از آنان هم بعد از جنگ جهانی دوم از روسیه فرار کردند و از طریق دولت آلمان به ترکیه مهاجرت نمودند. در سال‌های بعد از ۱۹۷۰ شیعیان برای اشتغال از دو شهر ترکیه (قارص و اغدیر) به شهرهای بزرگ ترکیه و نیز خارج از کشور، به ویژه آلمان مهاجرت کردند. همچنین در زمان درگیری ارتش و پ.ک.ک جعفری‌ها باز هم به غرب ترکیه کوچ کردند و این موجب شد نام جعفری‌ها در ترکیه بر زبان‌ها بیفتد. شهر هم‌مرز ایران، قارص، پیش‌تر مرکز شیعیان ترکیه به حساب می‌آمد، ولی امروزه مرکز آنان استانبول است.^۲

با توجه به بحث‌هایی که در بالا مطرح شد، در این پژوهش می‌توان شیعیان ترکیه را به رغم تقسیم‌بندی‌هایی که در درون خود بر اساس ایدئولوژی، طبقه، جنسیت و نژاد دارند به دو گروه اساسی تقسیم کرد: گروه اول را می‌توان شیعیان قومی یا فرهنگی نامید که شمار قابل ملاحظه‌ای از جمعیت شیعی را تشکیل می‌دهند. این گروه اکثراً آذری هستند و عمدتاً در شهرهای آغری، ایغدیر و کارس و تا حدودی استانبول، آنکارا، ازمیر، بورسوا، مانیسسا، از میت و بالوا زندگی می‌کنند که به لحاظ اجتماعی و سیاسی برای سکونت آنها مناسب است. گروه دوم را می‌توان شیعیان ایدئولوژی دانست که شامل تعداد کمتری از فرقه جعفری می‌شود. این گروه بیشتر سنی‌ها و علوی‌های تغییر مذهب داده‌اند که عمدتاً پس از انقلاب ایران و بنا به داشتن علاقه به اسلام‌گرای بنیادگرا، به مذهب جعفری گرایش پیدا کرده‌اند.

گروه‌های مذهبی فعال شیعی ترکیه و فعالیت‌های آنها

در سال‌های پس از پیروزی انقلاب اسلامی در میان شیعیان ترکیه گروه‌های مذهبی فعالی شکل گرفته که در عرصه‌های مختلف مذهبی، فرهنگی، اجتماعی و حتی سیاسی و اقتصادی فعالیت دارند و هر کدام به نحوی امور شیعیان هوادار خود را ارتق

۱. شادان پرنده و زهرا سبحانی، زمینه‌ساخت جامعه و فرهنگ ترکیه، تهران، مرکز مطالعات و تحقیقات فرهنگی بین‌المللی، ۱۳۷۳، ص ۸۰.

۲. طیاروند، وب‌سایت رایزنی فرهنگی ایران در ترکیه: <http://Ankara. Icro. Ir>

و فتق می‌کنند. اگرچه شکل‌گیری این گروه‌ها مخالفانی هم دارد و برخی معتقدند وجود گروه‌های چندگانه در میان شیعیان زمینه‌ساز تفرقه در میان جامعه شیعیان شده و باعث گردیده در حد همان اقلیتی هم که هستند نتوانند اثرگذار باشند. البته همان‌ها اضافه می‌کنند که این تعدد گروه‌ها بیشتر در میان رهبران گروه‌هاست و عامه شیعیان با یکدیگر خط‌کشی و گروه‌بندی ندارند. در هر صورت در حال حاضر دو گروه عمده شیعی جعفری در ترکیه وجود دارد که مرکزیت هر دو در استانبول می‌باشد. قدیمی‌ترین گروه شیعی در ترکیه، گروه زینبیه به رهبری شیخ صلاح‌الدین اوزگوندوز است. این گروه بیشتر شامل

می‌توان شیعیان ترکیه را به رغم تقسیم‌بندی‌هایی که در درون خود بر اساس ایدئولوژی، طبقه، جنسیت و نژاد دارند به دو گروه اساسی تقسیم کرد: گروه اول را می‌توان شیعیان قومی یا فرهنگی نامید که شمار قابل ملاحظه‌ای از جمعیت شیعی را تشکیل می‌دهند. این گروه اکثراً آذری هستند و گروه دوم را می‌توان شیعیان ایدئولوژی دانست که شامل تعداد کمتری از فرقه جعفری می‌شود. این گروه بیشتر سنی‌ها و علوی‌های تغییر مذهب داده‌اند که عمدتاً پس از انقلاب ایران و بنا به داشتن علاقه به اسلام‌گرایان بنیادگرا، به مذهب جعفری گرایش پیدا کرده‌اند

مسلمانان مهاجر از مناطق شرقی ترکیه به استانبول هستند که به منظور فعالیت‌های اقتصادی به این شهر آمده‌اند. گروه زینبیه ابتدا به صورت پراکنده در منطقه هالکالی مستقر شدند و فعالیت خود را با تأسیس مسجدی به نام زینبیه و گرد آوردن شیعیان مهاجر در استانبول آغاز کردند. این مسجد یک سال پیش از پیروزی انقلاب اسلامی ایران تأسیس شد. شیخ صلاح‌الدین اوزگوندوز رهبر این گروه و شیخ حمید توران امام جماعت مسجد زینبیه، در ابتدای پیروزی انقلاب از وقایع رخ داده در ایران حمایت کردند و به همین علت از سوی نظام لاییک به زندان محکوم شدند. آنها متهم به ترویج خمینی‌گری بودند. در آن ایام مسئولان گروه زینبیه معتقد بودند که اگر تنها یک مسجد داشته باشند، به راحتی می‌توانند آن را تعطیل کنند، اما اگر شیعیان دارای چندین مسجد باشند، امکان مقابله با آنها کمتر خواهد شد. از همین رو طرح احداث مسجد در مناطق شیعه‌نشین استانبول را با سختی‌های فراوان آغاز کردند. اما مساجد متعددی همچون مسجد امام علی (ع)، مسجد امام حسن (ع)، مسجد امام حسین (ع)، مسجد ابوطالب و... احداث شد که همان ایام روزنامه بحریت (از پرتیراژترین روزنامه‌های ترکیه) نسبت به افزایش مساجد شیعیان در این کشور هشدار داد. در حال حاضر مسئولان

نظام سیاسی و احزاب اسلامی سنی مذهب ترکیه می‌دانند که نمی‌شود جمعیت بیست میلیونی علوی را نادیده گرفت؛ حتی دولت و بسیاری از احزاب سیاسی ترکیه از این نگران‌اند که در صورت بی‌توجهی به جامعه علویان، گرایش آنها به جمهوری اسلامی ایران بیشتر شود که در این صورت، جمهوری اسلامی از این وضعیت بهره‌مند خواهد شد

زینبیه روابط نسبتاً خوبی با دولت اردوغان دارند و دولت ترکیه شیخ صلاح‌الدین را به عنوان رهبر شیعیان ترکیه مورد توجه قرار می‌دهد. اگرچه مسئولان آن روابط خوبی با مقامات و نهادهای ایرانی هم دارند و در برنامه‌های مختلف دینی و سیاسی در ایران از ایشان دعوت به عمل می‌آید اما گفته می‌شود آنها چندان تمایلی برای آشکار نمودن این روابط در داخل ترکیه ندارند. این گروه پایگاه اینترنتی چندزبانه‌ای به آدرس www.Zeynebiye.com دارد.^۱

گروه دوم، مؤسسه فرهنگی کوثر است. کوثر اولین مؤسسه رسمی شیعیان ترکیه است که از سال ۱۹۹۲م فعالیت خود را در زمینه علمی-فرهنگی آغاز نمود. هسته مرکزی این گروه را روحانیان آذری زبان ترکیه‌ای که در قم تحصیل کرده‌اند، تشکیل می‌دهند و با مدیریت یک گروه دوازده نفره فعالیت می‌نمایند. دفتر اصلی آن در استانبول قرار دارد و در شهرهای دیگر ترکیه همچون آنتالیا، از میر و آنکارا نیز دارای چندین دفتر و نمایندگی است. انتشارات کوثر که منظم‌ترین مؤسسه انتشاراتی شیعیان ترکیه به شمار می‌آیند وابسته به این گروه است و تاکنون بالغ بر شصت جلد کتاب منتشر نموده است. از جمله منشورات این انتشارات می‌توان به ترجمه و انتشار تفسیر *المیزان*، کتب امام خمینی (ره) و شهید مطهری اشاره کرد. همچنین مجله *قبله* نیز از طرف این مؤسسه به انتشار می‌رسد که غدیر آکاراس، امام جماعت مسجد مهدیه استانبول، سردبیری آن را بر عهده دارد. از فعالیت‌های فرهنگی دیگر این گروه می‌توان به دوبله چند فیلم شیعی مانند سریال ولایت عشق به زبان ترکی اشاره کرد. مشی گروه کوثر، مشی فرهنگی است و بیشتر اعضای آن مقلد امام خمینی (ره) و آیت‌الله خامنه‌ای هستند.^۲

از دیگر فعالیت‌های فرهنگی شیعیان در ترکیه، تأسیس وبسایت خبری-تحلیلی (rasthaber.com)، پایگاه خبری اصلی شیعیان ترکیه در اینترنت است که توسط

۱. سید صادق علوی، «میراث صفویه»، *زمانه*، ش ۳۰-۲۹، دی و بهمن ۱۳۹۱، ص ۴۷.
۲. همان.

انجمن تایدر (انجمن تحقیقات و همیاری اجتماعی) راه اندازی شده است.^۱ این سایت پس از تثبیت جایگاه خود بین مسلمانان و به ویژه شیعیان ترک زبان، بخش آذری خود را نیز در دو قسمت اخبار و مقالات آغاز نموده است. سایت (rasthaber) در حال حاضر علاوه بر پیشرو بودن در اطلاع رسانی و تحلیل سیاسی - اجتماعی در امور منطقه‌ای - بین‌المللی بین سایت‌های متعلق به شیعیان ترکیه به پایگاهی برای نویسندگان جوان شیعی و بستری جهت هدایت فکری آنها و تشویق دانشجویان و فارغ‌التحصیلان دانشگاه‌ها به نویسندگی و تحقیقات اجتماعی سیاسی در بستر این سایت تبدیل شده است. این سایت در حال حاضر پربیننده‌ترین سایت شیعی ترکیه به شمار می‌آید. همچنین سایت‌های وابسته تخصصی در چهار حوزه چندرسانه‌ای، بانوان، کودکان و اندیشه نیز در حال راه‌اندازی است. مدیریت این انجمن بر عهده ضیاء یلماز است. البته گروه‌های دیگری هم در میان شیعیان ترکیه وجود دارند که فعالیتشان محدودتر است؛ از جمله: انجمن مظلوم (در مظلومان) که چندی پیش میزبانی شاخه آسیایی کاروان بین‌المللی الی بیت المقدس را در ترکیه به همراه انجمن تایدر بر عهده داشت، مؤسسه اهل بیت (ع)، مؤسسه آل طه و...

فرصت‌ها و چالش‌های پیش روی شیعیان ترکیه

به طور کلی وجود جمعیت قابل ملاحظه شیعیان علوی که بر تعداد آنها نیز افزوده شده است در جهت رشد و پیشرفت خود با فرصت‌ها و تهدیدهای فراوانی مواجه هستند که

۱. انجمن تایدر (TAYDER) (انجمن تحقیقات و همیاری اجتماعی) در سال ۲۰۰۶م، با هدف شناسایی، سازماندهی و آموزش دانشجویان شیعه ترکیه و نیز بسط اندیشه انقلاب اسلامی در این کشور تأسیس شد. این انجمن پس از شناسایی و ارتباط گیری با دانشجویان شیعه در شهرهای مختلف ترکیه فعالیت‌های خود را در زمینه حفظ و تقویت هویت مذهبی آنها و سازماندهی و ایجاد اتحاد بین آنها ادامه داد. در کل فعالیت‌های انجمن تایدر را می‌توان در سه بخش کلی طبقه‌بندی نمود:
 - الف. جذب و سازمان‌دهی دانشجویان شیعه: شناسایی و برقراری ارتباط با دانشجویان شیعه در دانشگاه‌های مختلف ترکیه و جذب و متشکل کردن و اسکان دادن گروهی آنها در خوابگاه‌های اجاره‌ای در نزدیکی دانشگاه‌های شهرهای مختلف، و نیز کمک مالی مستمر و موردی به تعدادی دیگر از دانشجویان شیعه.
 - ب. آموزش دانشجویان شیعه: تلاش جهت رشد فکری و عقیدتی دانشجویان شیعه تحت پوشش و تربیت آنها در خط انقلاب اسلامی و ولایت فقیه از طریق ارسال کتاب‌های عقیدتی - فرهنگی، برگزاری جلسات هفتگی دانشجویی در شهرهای مختلف و برگزاری اردوهای آموزشی سالانه دانشجویی.
 - پ. برگزاری برنامه‌های فرهنگی سیاسی: برگزاری کنفرانس وحدت اسلامی در استانبول، مشارکت در برپایی خیمه حماسه عاشورا در ایام محرم در شهر اغدیر، برگزاری مراسم روز قدس در شهرهای مختلف ترکیه (استانبول، بورساک و اغدیر)، برگزاری تجمع حمایت از مردم بحرین در مقابل سفارت عربستان در استانبول، دفتر مرکزی انجمن تایدر در شهر استانبول قرار دارد. علاوه بر آن، این انجمن دارای دفاتر (خوابگاه‌های دانشجویی) در پانزده شهر ترکیه است.

در ادامه به برخی از مهمترین آنها اشاره می‌شود.

الف. فرصت‌های فرا روی شیعیان علوی ترکیه

در شرایط کنونی و با در نظر گرفتن مجموعه کنش‌ها و واکنش‌های شیعیان علوی ترکیه و با توجه به بسط‌های داخلی و خارجی، می‌توان فرصت‌های فراهم‌شده برای جامعه علوی ترکیه را به شرح زیر خلاصه کرد:

۱. رشد جمعیت شیعیان علوی و ترس از گرایش آنان به جمهوری اسلامی ایران
جمعیت گروه علوی در ترکیه قابل توجه است و به عنوان یکی از اقلیت‌های اصلی محسوب می‌شود. بدون شک در افزایش جمعیت شیعیان علوی، زاد ولد، ازدواج و فعالیت‌های تبلیغی در میان گروه‌های مختلف علوی و شیعی و فاصله گرفتن آنان از گرایش‌های چپ، نقش مؤثری داشته که این افزایش جمعیت نگرانی‌هایی را برای دولت ترکیه فراهم کرده است.

نظام سیاسی و احزاب اسلامی سنی مذهب ترکیه می‌دانند که نمی‌شود جمعیت بیست میلیونی علوی را نادیده گرفت؛ حتی دولت و بسیاری از احزاب سیاسی ترکیه از این نگران‌اند که در صورت بی‌توجهی به جامعه علویان، گرایش آنها به جمهوری اسلامی ایران بیشتر شود که در این صورت، جمهوری اسلامی از این وضعیت بهره‌مند خواهد شد؛ چرا که ترک‌ها معتقدند شیعیان و علویان ساکن ترکیه از دیرباز و از زمان امپراتوری عثمانی روابط حسنه‌ای با ایرانیان داشته‌اند؛^۱ به طوری که عبدالله بوزکورت سرمقاله‌نویس روزنامه زمان در سرمقاله خود ضمن هشدار به مقامات دولت عدالت و توسعه نسبت به افزایش محبوبیت الگوی جمهوری اسلامی ایران در آن کشور اذعان نموده که ایرانیان با استفاده از ابزارهای آموزشی و فرهنگی انقلاب خود را به سایر کشورها صادر می‌نمایند. وی در ادامه با اشاره به جمعیت علوی ساکن ترکیه که همواره

۱. گرچه در ترکیه علویان و اهل سنت با یکدیگر از دواج نمی‌کنند. همچنین علویان و شیعیان جعفری به دختران و پسران خود اجازه از دواج با یکدیگر نمی‌دهند. با این حال افراد زیادی از اهل سنت و شیعیان جعفری با یکدیگر از دواج کرده‌اند. جعفری‌هایی که با اهل سنت از دواج کرده‌اند، نقل می‌کنند زمانی که برای اولین بار برای خواستگاری از یک دختر سنی اجازه گرفته‌اند، خانواده دختر با این تصور که شیعیان جعفری همان علویان هستند به آنها اجازه ندادند؛ اما هنگامی که خانواده‌های دختران دریافتند که جعفری‌ها، علوی نیستند و آنها به مسجد می‌روند و نماز می‌خوانند، رفتارشان تغییر یافته و اجازه از دواج با آنها را صادر کردند. مهدی جمالی فر، «نیم‌نگاهی به تاریخ و عقاید علوی - بکتاشی ترکیه - علویان ترکیه شیعه هستند»، *زمانه*، ش ۳۰-۲۹، دی و بهمن ۱۳۹۱، ص ۵۰.

۲. تاریخ علویان ترکیه با کلمه ایران معنا پیدا کرد. پیشوایان بزرگ علوی نظیر «ولی بکتاشی نیشابوری» ایرانی بودند. رسول نوروزی و مجتبی عبدخدایی، «انقلاب اسلامی و هویت‌یابی تمدنی در ترکیه»، *انقلاب اسلامی*، س ۹، ش ۳۰، پاییز ۱۳۹۱، ص ۱۴۶.

توسط دولت‌های مختلف روی کار آمده در آن کشور سرکوب شده و از بسیاری از حقوق خود محروم بوده‌اند ادعاهایی را مطرح می‌سازد و می‌افزاید:

شواهد دست‌یافته از منابع امنیتی ترکیه نشان می‌دهند که ایران روابط عمیقی با جمعیت علوی ساکن ترکیه دارد. بانک‌های ایران در ترکیه فعال بوده‌اند و توانسته بخش زیادی از سرمایه‌های علویان ترکیه را جذب خود نمایند.^۱

از طرف دیگر اوزدمیر رئیس انجمن «علوی-بکتاشی ترکمن» در مصاحبه با روزنامه *هایزمان*، بوگون و شبکه تلویزیونی بوگون درباره ایران ادعاهایی مطرح کرد. وی مدعی شد که ایران از سه سال قبل تاکنون تلاش می‌کند که در ترکیه علویان و اهل سنت را با همدیگر درگیر و وارد جنگ کند. حوادث پارک گزی نیز صحنه این سناریوست.

وی ادعا کرد که ایران در استانبول، آنکارا و ازمیر چهار مؤسسه تحت عنوان انجمن‌های علوی تأسیس کرده است. انجمن‌های مزبور تاکنون ۷۰۰ «دده» علوی را به ایران اعزام کرده و آنها را تحت آموزش قرار داده‌اند.

او همچنین مدعی شد که ایران تلاش می‌کند که وحدت ملی ترکیه را بر اساس سناریوهای خود برهم بزند. بعد از حوادث پارک گزی تلاش شد بین علویان و اهل سنت تنش و درگیری به وجود آید.

ایران در استانبول، آنکارا و ازمیر در سه سال اخیر سیزده انجمن و یک وقف به نام علویان تأسیس کرد، ولی آنها ارتباطی با جامعه علوی ندارند. هدف آنها این است که «دده»های علوی را به شهر قم برده و آنها را تحت آموزش قرار داده و بهره‌برداری کند. ایران تلاش می‌کند جامعه علوی را به کوچ و خیابان بکشاند و وحدت ملی ترکیه را برهم بزند. جریانات چپ‌گرا که از هفتاد سال قبل تاکنون شعار می‌دادند که علویان به عنوان «ملاها به ایران» برونند، ترکیه را ترک گویند، اکنون تلاش می‌کنند که جامعه علوی را مشابه ایران نشان دهند و از برادری آنها سخن می‌گویند. ایران همچنین تلاش می‌کند کودکان علوی را تحت تربیت و آموزش قرار داده و آنها را به عنوان «دده» در خانه‌های جم به کار گیرد. چنانکه یکی از این افراد در ازمیر در خانه جم علویان فعالیت خود را آغاز کرده است.

اوزدمیر همچنین افزود درباره فعالیت‌های ایران در بین جامعه علوی قبلاً اطلاعات لازم به مقامات دولتی ارایه و هشدار داده شده بود که باید از فعالیت‌های ایران در ترکیه

1. www.bibaknews.com/shia.php?id=11

پیشگیری شود.

اوزدمیر افزود ایران پیشنهاد کرد که دویست هزار دلار به من پرداخت کند ولی من آن را نپذیرفتم.^۱ هم اکنون، سیاست دولت ترکیه بر این اساس است که اینها را به سوی اهل سنت سوق بدهند لذا سعی می کنند که آنان به مذهب شیعه و خصوصاً ایران اسلامی نزدیک نشوند یا حداقل در همان صوفی گری خودشان باقی بمانند ولیکن حادثه اخیر در رابطه با کشور سوریه و حمایت دولت ترکیه از معارضان سوری و مخالفت نظام سوری با حاکمیت علویان سوری، موجب گردیده که علویان ترکیه نظرشان نسبت به ایران کاملاً عوض شود و فرصت را برای تبلیغ هر چه بیشتر معارف اهل بیت در بین اینها به وجود بیاورد.

۲. فشارهای اتحادیه اروپا برای رعایت حقوق بشر از جمله حقوق اقلیت های قومی و

مذهبی

ترکیه از سال ها پیش می کوشد شرایط عضویت خود را در اتحادیه اروپا فراهم سازد. اتحادیه اروپا به ویژه روی تضمین حقوق اقلیت های قومی و مذهبی ترکیه پافشاری می کند. مسئله دموکراسی و حقوق بشر همچنان جایگاه اول را در مناسبات اتحادیه اروپا با ترکیه به خود اختصاص می دهد. بسیاری از کمیته های اروپا که از ترکیه دیدار می کردند، نقض حقوق بشر و شکنجه زندانیان و بازداشت ها و تعقیب مخالفان سیاسی، برقراری وضعیت فوق العاده در مناطق کردنشین و... محدودیت فعالیت های دینی یا نژادی را محکوم می کردند. اگرچه ترکیه تلاش های زیادی در جهت ترمیم بندهایی از قانون اساسی و دیگر قوانین موجود در جهت تقویت آزادی ها و حمایت از حقوق بشر به عمل آورد اما کشورهای اروپایی این اقدامات را کافی ندانستند. و این در حالی است که گزارش سازمان عفو بین الملل نشان از پسرفت مخاطره آمیز ترکیه در زمینه حقوق بشر دارد. ترکیه در سال ۱۹۹۱ در رده بندی کشورهای دموکراتیک، در ردیف «کشورهای نیمه دموکرات» قرار گرفت، در حالی که یک سال بعد یعنی در سال ۱۹۹۲ این کشور در ردیف کشورهای «کمتر دموکرات» جای گرفت. همچنین ترکیه در سال ۱۹۹۶ از میان ۸۸ کشور دارای سیستم دموکراسی در ردیف شصت و ششمین کشور همراه با ۳۸۶ روزنامه نگار زندانی قرار گرفت. بیانیه پارلمان اروپا در ۱۳/۱۲/۱۹۹۷ مجدداً بر «ضرورت ادامه اصلاحات سیاسی ترکیه و انتقال جنبه های اجرایی حقوق بشر به سطح معیارهای

۱. سید علی قائم مقامی، «ایران متهم به تحریک علویان»، BUGUNT TV، ۱۳۹۲/۳/۳۰.

اتحاد اروپا» تأکید کرد.^۱ در اصلاحات قانون اساسی ترکیه که اخیراً در همه‌پرسی ۲۰۱۰ انجام گرفت نیز به حقوق اقلیت‌های قومی و مذهبی هم توجه شد که با این حال در گزارش پیشرفت سال ۲۰۱۲ کمیسیون اتحادیه اروپا در خصوص ترکیه و در مصوبه مجمع عمومی پارلمان اروپا ضمن اشاره به گام‌های مثبت ترکیه در روند اصلاحات سیاسی، در بند سیزدهم این گزارش ترکیه را به رعایت حقوق اقلیت‌ها در ترکیه وادار می‌کند.^۲ دیپلمات‌های اروپایی در گزارش‌های خود به پایتخت‌هایشان بر لزوم فشار به دولت رجب طیب اردوغان برای رعایت آزادی بیان و اقلیت‌ها و نیز جلوگیری از برخورد با مطبوعات و رسانه‌های مخالف تأکید کرده‌اند. از این رو دیپلمات‌های غربی به شدت از رفتارهای دولت اردوغان انتقاد می‌کنند و می‌گویند که به هیچ‌وجه نمی‌پذیرند کشوری که داعیه پیوستن به اتحادیه اروپا را دارد، معیارهای لازم برای پیوستن به این اتحادیه را رعایت نکند و به راحتی اصول دموکراسی را زیر پا بگذارد. در این خصوص مارک پیرنی رئیس سابق هیئت اعزامی اتحادیه اروپا به آنکارا می‌گوید: «اگر به سلسله تحولاتی که اخیراً در ترکیه رخ داده، بنگریم به روشنی می‌بینیم که یک جریان محافظه‌کار درصد قبضه کامل قدرت است و اجازه نمی‌دهد که هیچ جریان مخالفی علیه آن شکل بگیرد.» در همین رابطه استفان فولی مذاکره‌کننده مسئول در توسعه اتحادیه اروپا که اخیراً به استانبول ترکیه سفر کرده است، از دولت ترکیه خواست که اگر به دنبال عضویت در اتحادیه اروپا است، اصلاحات واقعی را در این کشور به طور جدی دنبال کند.^۳ لذا فشارهای اتحادیه اروپا به دولت ترکیه جهت رعایت حقوق اقلیت‌های دینی و مذهبی با توجه به تلاش این کشور برای پیوستن به اتحادیه اروپا در ایجاد فضای مناسب برای آنها مؤثر بوده است.

۳. حمایت‌های گروه فتح‌الله گولن

گروه فتح‌الله گولن در سال ۲۰۱۱ میلادی اولین انجمن علوی را تحت عنوان «انجمن علوی آناتولی» به ریاست علی شیخون در استانبول تأسیس کرد.^۴

۱. محمد نورالدین، ترکیه جمهوری سرگردان، ترجمه سید حسین موسوی، تهران، مؤسسه مطالعات اندیشه‌سازان نور، ۱۳۸۲، ص ۵۳.

۲. www.europa.eu/sides/getDoc.do?type=Motion...87..EN European parliament resolution on the 2012 progress report an turkey 2012/2870(RSp).

۳. احمد مرجانی‌نژاد، «چالش دموکراسی با اسلام‌گرایی در ترکیه»، تلکس پایگاه خبری و تحلیلی ایران بالکان، ۱۳۹۱/۴/۲۴، کد ۹۳۶۷.

۴. از آنجا که گفته می‌شود وی دوستدار مولا علی (ع) است و حتی نهج‌البلاغه را نیز به زبان ترکی ترجمه کرده است به نظر می‌رسد نگاه مخالفی به علویان ندارد.

به رغم این که علویان ترکیه پیش از این تلاش می کردند که خود را از تحولات جاری در سوریه دور نگه دارند و حتی الامکان خود را درگیر مسائل طایفه ای و اوضاع سوریه نکنند، اما با این حال درگیری های فعلی جاری در سوریه باعث شده است تا میان آنها با علویان سوریه حامی نظام اسد الفت و نزدیکی ای به وجود بیاید و برای کاهش مشکلات آن تلاش های تازه ای را آغاز کنند

علی شیحون که کاپیتان سابق کشتی است، ریاست سابق انجمن دریانوردان باریاروس وابسته به گروه فتح الله گولن را برعهده داشت.

چنگیز هورت اوغلو سپس انجمن های علوی به نام «انجمن دورنا» در آماسیا، انجمن علوی آناتولی در الازیع، «انجمن ارن لر» در قهرمان ماراش، انجمن های علویان در شهر ازمیر و شهرهای دیگر استان ازمیر را زیر چتر «فدراسیون علوی - بکتاشی آناتولی» متحد کرده و در سوم دسامبر ۲۰۱۱ در آنکارا

مراسم افطار ماه محرم علویان را برگزار کرد.

در این مراسم رجب طیب اردوغان نخست وزیر ترکیه و سه وزیر و نمایندگان حزب حاکم عدالت و توسعه شرکت نمودند، ولی سایر گروه ها و انجمن های علوی آن را بایکوت کردند.

گروه فتح الله گولن چند بار با حمایت حزب حاکم عدالت و توسعه «کنگره علویان» را برگزار کرده است. انجمن های علوی مانند انجمن صمدبابا، انجمن ارن لر، انجمن دوست علوی، انجمن ترکمن علوی، انجمن ابدال موسی در ازمیر، اتحادیه زنان علوی در آماسیا، انجمن دوزگون بابا در تونجلی، انجمن جماعت امام علی در چوروم، انجمن کریکارجم اوی در استانبول، انجمن همبستگی اهل بیت و فرهنگ در بورس، انجمن اتحادیه علوی بکتاشی در چورلو، انجمن علوی بکتاشی در تراکیا، وقف حاجی بکتاش ولی آناتولی، انجمن آموزشی و فرهنگ حاجی بکتاش ولی تحت کنترل گروه فتح الله گولن و حزب حاکم عدالت و توسعه قرار دارند.^۱ فتح الله گولن از امکانات رسانه ای وسیعی برخوردار است. علاوه بر روزنامه های زبان ترکی با بیش از یک میلیون شمارگان روزانه (که کاملاً از دولت حاکم حمایت می کند) و زبان انگلیسی، مجله آکسیون، مجله سیزینتی، شبکه های تلویزیونی اس تی وی و اس تی وی خبر، سامان یولو و سامان یولو خبر، دنیا تی وی به زبان کردی و ایستگاه های رادیویی در راستای اهداف او فعالیت می کنند. شبکه های تلویزیونی جماعت فتح الله گولن در ترکیه ای که بیش از ۱۰۰ کانال تلویزیونی

۱. سید علی قائم مقامی، «تلاش گروه فتح الله گولن برای نفوذ در بین جامعه علوی»، جمهورییت، ۱۳۹۲/۳/۲۸.

محلی و سراسری دارد، بیش از دیگران موازین اخلاقی را رعایت می‌کنند و به این دلیل نیز توجه مردم را به خود جلب می‌کنند. گولن به کمک این شبکه‌های تلویزیونی موفق شده با توده‌های مردم ارتباط برقرار کند. مزید بر کمال‌های مذکور پایگاه اینترنتی گولن به دوازده زبان فعال است. او به طور طبیعی کوشیده با چنین اقداماتی اوضاع فکری، ایدئولوژیک و بعد از آن شرایط سیاسی را تحت تأثیر اندیشه‌های خویش قرار دهد. عملکرد جماعت او با استفاده از ابزار مذکور، در این تأثیرگذاری‌ها از جماعت‌های دیگر پیشی گرفته است.^۱

در بررسی‌ها مشاهده می‌شود هنگامی که تحریکات محافل لاییک علیه دولت اردوغان افزایش یافت، جماعت گولن با تمام امکانات رسانه‌ای خود به حمایت از اردوغان برخاست. البته این حمایت را نمی‌توان مداوم دانست. هر دو طرف در موضع‌گیری‌های خود در مواجهه با طرف مقابل احتیاط را مراعات می‌کنند.^۲ اما به رغم حمایت‌های این گروه و نیز حزب عدالت و توسعه از شیعیان علوی، گروه فتح‌الله گولن ممکن است در جهت انحراف گروه‌های علوی تهدیدهایی را متوجه این گروه نماید. آن چنان که «میاسه ایلکنور» در روزنامه جمهوریّت می‌نویسد: جماعت فتح‌الله گولن در تعداد زیادی از استان‌های ترکیه انجمن‌های علوی و بکتاشی وابسته به خود تأسیس کرد و در صدد است تشکل‌های جایگزین علوی را سازماندهی کند. گروه فتح‌الله گولن همچنین در صدد است فدراسیون علویان را تأسیس کند.

۱. فرزاد رضانی بونش، «گولن و نگاهی به نقش و نفوذ در ترکیه نوین؛ گفت‌وگو با دکتر افشار سلیمانی»، مرکز بین‌المللی مطالعات صلح (IPSC)، ۱۳۹۱/۳/۱۱.

۲. امکانات گولن یک عامل پشتیبانی مهمی برای اردوغان و یارانش در راستای افزایش رضایت‌مندی مردم ترکیه و حمایت‌های اردوغان از فعالیت‌های گولن سبب گسترش هر چه بیشتر فعالیت‌های او و ارتقای کمی و کیفی اقدامات او خواهد بود که خوشحالی و رضایت خداوند که گولن به قول خویش در پی آن است را به ارمغان خواهد آورد. برخی احتمال می‌دهند که میان جماعت گولن و حزب عدالت و توسعه در آینده رقابتی رخ خواهد داد. از جمله امید فرات نویسنده و سیاستمدار کرد اخیراً در گفت‌وگو با پایگاه تحلیلی تی ۲۴ در خصوص موقعیت سیاسی فعالان دینی در مناطق کردنشین ترکیه گفت: «تصور عمومی این است که جنوب شرقی ترکیه در دست اردوغان و پ.ک.ک است؛ اما بررسی واقعیت عینی این مناطق نشان می‌دهد که هم حزب عدالت و توسعه به رهبری اردوغان و هم پ.ک.ک و حزب صلح و دموکراسی به رهبری اوجالان رقبای اسلامی قدرتمندی دارند که عبارت‌اند از جماعت فتح‌الله گولن، سازمان دینی مشهور به مستضعف لر، طریقت‌های عرفانی و چندین گروه دیگر که اغلب آنان نه اردوغان و نه اوجالان را قبول ندارند.» فرات در ادامه می‌گوید: «به باور من حزب عدالت و توسعه در انتخابات بعدی در مناطق کردنشین کاهش آرای خود را خواهد دید و علاوه بر آن پ.ک.ک و حزب صلح و دموکراسی نیز با سیاست‌های کهنه و تکراری خود نمی‌توانند اعتماد مردم را جلب کنند، اما گروه‌های اسلامی و به ویژه گروه مستضعف لر، آرام آرام رشد می‌کند و حزب اسلام‌گرایان کردستانی هم در راه است و با این اوصاف باید اسلام را در این مناطق رقیبی جدی برای پ.ک.ک در نظر بیاوریم و با توجه به اختلافات مشی دینی روحانیون شافعی و حنفی، مردم این مناطق هم غالباً روز به روز به حزب عدالت و توسعه نوپدیدتر شده و از گروه‌های اسلامی کردی دفاع می‌کنند. (همان)

گروه گولن و حزب حاکم عدالت و توسعه برای ایجاد تفرقه و تجزیه در جامعه علوی در استانبول، آنکارا، غازی آنتپ، آماسیا، قهرمان ماراش، الازیغ و از میر انجمن‌های علوی - بکتاشی تأسیس می‌کند.

چنگیز هورت اوغلو عضو سابق شورای مدیریت حزب حاکم عدالت و توسعه در استان غازی آنتپ ریاست فدراسیون علوی - بکتاشی آناتولی را بر عهده گرفته است. فتح‌الله گولن و جماعت وابسته به وی از چند سال قبل در صدند علویان را تحت اختیار و کنترل خود قرار دهند.

گروه فتح‌الله گولن برخی رهبران مذهبی و نویسندگان و متفکرین علوی مانند پروفیسور عزت‌الدین دوغان را برای شرکت در نشست‌هایی تحت عنوان «دیالوگ بین اعتقادات» دعوت و بدان‌ها تقدیرنامه ارایه کردند. علویان با دیده شک و تردید به پرونده ارگنه کن نگاه می‌کنند. بنابراین رسانه‌های گروهی وابسته به حزب حاکم عدالت و توسعه تلاش کردند علویان را نیز به حمایت از پرونده ارگنه کن وادارند.

۴. تحولات سوریه و منطقه

تحولات اخیر سوریه و منطقه باعث ایجاد انسجام و اتحاد در بین گروه‌های مختلف شیعیان علوی و افزایش همبستگی اجتماعی در بین آنها شده است؛ به طوری که همزمان با این تحولات، تغییرات قابل توجهی در موضع‌گیری‌های بین‌المللی کشور ترکیه به خصوص در موضوع مقاومت اسلامی صورت گرفته و ترکیه را به خط اول تهاجم علیه کشورهای محور مقاومت به ویژه سوریه بدل نموده است. اقدامی که با واکنش احزاب و جریان‌های داخلی این کشور نیز مواجه شده و دست‌مایه برخی اعتراضات و تجمعات قرار گرفته است، و در این میان برخی گروه‌های شیعی که همواره به فعالیت در جبهه مقاومت اسلامی و ضدیت با استکبار و رژیم صهیونیستی شناخته شده‌اند، حضوری پررنگ داشته و تاکنون چندین راهپیمایی و تجمع را در شهرهایی همچون آنکارا، استانبول، اغدیر و... علیه مواضع دستگاه دیپلماسی کشورشان ساماندهی نموده‌اند. یک، سوم جمعیت ترکیه یعنی حدود بیست میلیون نفر از جمعیت ترکیه را علوی‌ها تشکیل می‌دهند. حمایت دولت ترکیه از تروریست‌ها که قتل عام فجیع علویان سوریه را هدف قرار داده‌اند، علوی‌های ترک را به شدت عصبانی کرده و آنها

را به مخالفین اردوغان و دولتش تبدیل کرد.^۱ چراکه علویان ترکیه هم‌طایفه‌ای‌های علویان سوریه هستند که هر روز کشته می‌شوند و دولت ترکیه در کشتار آنها دست دارد. برای درک رابطه علوی‌های ترکیه و سوریه ذکر این نکته ضروری است که بسیاری از علوی‌های سوریه پس از انضمام اسکندرون از سوریه به ترکیه توسط فرانسوی‌ها پس از جنگ جهانی اول ترک شدند. جمعیت این افراد چیزی در حدود ۱/۵ تا سه میلیون نفر بوده است. آنها کاملاً در جامعه ترکیه ممزوج شده‌اند؛ به گونه‌ای که هم در فعالیت‌های حزبی، هم سیاسی و حتی در فعالیت‌های رسمی توانسته‌اند به جایگاه بالا و در خور توجهی برسند. علوی‌های ترکیه یکی از مهم‌ترین احزاب مهم و ریشه‌دار ترکیه موسوم به حزب ملت را دارند که مؤسس آن آتاتورک مؤسس ترکیه مدرن و سکولار بود. همین نشان می‌دهد علوی‌ها از چه جایگاه مهمی در ترکیه برخوردارند.^۲ پس منطقی است که علوی‌های ترکیه با برادران سوری‌شان ابراز همدردی کنند و به حمایت عاطفی از آنها برخیزند.

علوی‌ها به شدت از این مسئله نگران‌اند که در صورت سرنگونی نظام حکام بر دمشق صدها علوی به مسلخ برده شوند و فاجعه انسانی بزرگی رقم بخورد. به رغم این که علویان ترکیه پیش از این تلاش می‌کردند که خود را از تحولات جاری در سوریه دور نگه دارند و حتی الامکان خود را درگیر مسائل طایفه‌ای و اوضاع سوری نکنند، اما با این حال درگیری‌های فعلی جاری در سوریه باعث شده است تا میان آنها با علویان سوری حامی نظام اسد الفت و نزدیکی‌ای به وجود بیاید و برای کاهش مشکلات آن تلاش‌های تازه‌ای را آغاز کنند. پس از اعلام سناریوهای مطرح از سوی برخی کشورهای منطقه به ویژه عربستان سعودی و حتی ترکیه علیه نظام اسد که از جمله آنها گزینه نظامی علیه دمشق مطرح بود، علوی‌ها از وقوع کشتار جمعی تازه در سوریه به شدت نگران شده‌اند و برای همین حمایت‌های خود از نظام حاکم بر دمشق و شخص اسد را که خود یک علوی

۱. از سوی دیگر علویان ترکیه به دلیل حرکت‌های توهین‌آمیز، اقداماتی مانند نامگذاری مناطق ترکیه بر اساس نام کسانی که در کشتار علویان دست داشته‌اند، از دولت ترکیه به شدت ناراحت‌اند. دولت ترکیه با این کار سعی داشت سنی‌مذهبان را راضی نگه دارد. علویان و شیعیان از وضعیت خود به شدت ناراضی‌اند، مذهبشان به رسمیت شناخته نمی‌شود. هر روز شاهد توهین به خود هستند، دولت ترکیه برای جلوگیری از بروز ناراضی‌ها، با میدان دادن به سنی‌ها و نیز سخت‌گیری‌های دینی سعی می‌کرد جلوی ناراضی شدن قشر اکثریت را بگیرد و مانع از بروز ناراضی‌های اجتماعی گردد، دولت ترکیه به بحث سوریه ورود کرد و همین باعث تقویت سلفی‌گری در ترکیه شد. (پایگاه خبری-تحلیلی رویداد، «چرایی شیعه‌ستیزی در ترکیه»، ۱۳۹۱/۱۱/۲۴، کد خبر: ۳۸۶۸۱).

۲. «به فکر اسد نیستید لاقلاً هجده میلیون علوی ترک را دریابید»، دوشنبه ۱۳۹۰/۴/۲۰.

است، علنی کرده‌اند.^۱ آنها طی ماه‌های اخیر تاکنون حداقل سه تظاهرات در استانبول برای اعلام حمایت‌شان از اسد برگزار کرده‌اند و مجله‌های وابسته به جریان‌های علوی نیز انتشار مطالب و بیانیه‌های مختلف در دفاع از اسد و نظام حاکم بر سوریه را آغاز کرده‌اند. به گزارش کردپرس به نقل از روزنامه طرف، در آنکارا و با تلاش دو نهاد دینی و اجتماعی مهم علویان یعنی فدراسیون انجمن‌های علوی (ADF) و فدراسیون علویان بکتاشی (ABF) در ۱۶ مهرماه ۱۳۹۱ دویست هزار نفر از علویان ترکیه از استان‌های مختلف این کشور گرد هم آمده و راهپیمایی کردند. علویان هدف از راهپیمایی خود را مخالفت با صدور مجوز حمله به سوریه و نیز انتقاد از دولت به خاطر تبعیض‌های قومی و مذهبی عنوان کردند.

صلاح‌الدین ازل از رهبران علویان در این راهپیمایی سخنرانی کرده و گفت:

در ترکیه برابری دینی و مذهبی وجود ندارد و علویان برای برپایی مراسم‌های مذهبی و فرهنگی خود با محدودیت‌های بسیاری روبه‌رو هستند. ما در این جا جمع شده‌ایم تا مخالفت خود را با تبعیض، خشونت و نابرابری نشان دهیم و اعلام کنیم که ترکیه به همه افراد این ملت تعلق دارد.^۲

ب. چالش‌ها و تهدیدات پیش روی شیعیان علوی ترکیه

شیعیان علوی در کنار فرصت‌هایی که برای تقویت جایگاه و هویت سیاسی خویش به دست آوردند، با چالش‌ها و تهدیداتی نیز مواجه هستند که مانع از قدرتمند شدن آنها می‌شود. در زیر به برخی از این عوامل اشاره می‌شود:

۱. اختلاف مواضع و جهت‌گیری‌های مذهبی شیعیان علوی ترک و کرد

از جمعیت تقریباً بیست میلیون علویان، بیست درصد کرد هستند که از لحاظ فرهنگی نسبت به کردهای غیر علوی تا حدودی متمایزند. کردهای علوی که بیشترشان «زازا» زبان هستند، در دهه‌های اول جمهوری در کنار جامعه علویان ترکیه از دولت آتاتورک حمایت می‌کردند.^۳ اما برخی از آنها در دهه‌های پنجاه، شصت و هفتاد در تشکیل گروه‌های ناسیونالیست کرد دخالت داشتند و بسیاری از اعضای مؤسس

۱. امید طاهر نژاد، «نقش علویان در آینده سیاسی ترکیه»، تریبون مستضعفین، ۱۳۹۱/۱۰/۳۰.

۲. «راهپیمایی ۲۰۰ هزار نفری علوی در ترکیه»، سایت تابناک، ۱۳۹۱/۷/۱۷، کد خبر: ۲۷۷۲۹۶.

۳. علویان شیعیان را چگونه درک می‌کنند:

سازمان دیانت ترکیه که بعد از ارتش
بیشترین بودجه کشور را به خود اختصاص
می دهد و بزرگترین تشکیلات دولتی پس
از وزارت خانه های دفاع ملی و کشور به
شمار می رود و ده ها هزار مسجد و بیش
از صد هزار کارمند رسمی زیر نظر این
سازمان فعالیت می کنند، با استفاده از
قدرت اقتصادی، آموزشی و تبلیغاتی خود
سعی می کند هویت علویان را به عنوان
یک مذهب اسلامی انکار کند

پ.ک.ک از علویان کرد بودند. این
نوع گروه ها تلاش کردند علویان کرد
را که به هویت قومی (کردی) خویش
بی توجه بودند، تحقیر و حتی آنها را به
مزدوری متهم کنند. غالب علویون ترک
به بکتاشی ها یا انجمن اخوت ترکیه
وابسته اند. این در حالی است که علویون
کرد نسبت به حاجی بکتاش که مقبره آن
در غرب کشور واقع است رغبت کمتری
نشان می دهند و بیشتر به زیارتگاه های

محلی علاقه نشان می دهند. همچنین در حالی که روابط بسیاری از گروه های علوی
آناتولیا با اهل تسنن پیچیده و مبهم است و به طور مشخص اهل تسنن رانفی نمی کنند،
علویون کرد به طور علنی و با صراحت در مقابل اهل تسنن موضع گیری می نمایند و از
ساخت مساجد سنی در مناطق خود به شدت خشمگین می شوند. اختلاف مواضع و
جهت گیری های مذهبی علویون ترک و کرد تا حدودی در نامگذاری گروه های مذکور
مشهود است. علویون ترک خود را بکتاشی یا پیروگی می نامند در حالی که علویون کرد
خود را قزلباش می نامند. نام اخیر به قبایل شیعه صفوی اشاره دارد که با عثمانیان نبرد
کردند و بسیاری بر این باورند که علویون با قزلباش های صفوی متحد شدند. از آنجا
که اهل تسنن ترکیه مدت های مدیدی علویون ترکیه را قزلباش می نامیدند، استعمال
معاصر این نام توسط خود علویون به موضع ضد دولتی آنان اشاره دارد. در واقع موضع
ضد حکومت این گروه با موضع ضد حکومت بکتاشی ها کاملاً متفاوت است. علویون
ترک بر هویت و ملیت ترکی خود تأکید می کنند و وجه مشترک اهل تسنن کرد با
حکومت مذهب آنان است. در حالی که علویون کرد هیچ تکیه گاهی ندارند و از هر گونه
اهرم ملی و دینی بی بهره اند. البته این بدان معنا نیست که علویون کرد در جامعه ترکیه
فاقد هر گونه جایگاه اجتماعی می باشند، بلکه بر عکس بسیاری از آنان از موقعیت های
بالای اجتماعی برخوردارند. با وجود این احساس طردشدگی به علویون کرد غالب
شده، از این رو وضعیت آنان بی ثبات و خشونت بار است. بخش اعظم پناهندگان اروپا

۱. مهدی بهرام شاهی، «ساختار اجتماعی-سیاسی علویان در ترکیه»، خبرگزاری فارس، ۱۳۸۷/۴/۳، شماره
خبر: ۸۷۰۴۰۲۰۵۴۵.

و به ویژه پناهندگان انگلیس را کردهای علوی تشکیل می‌دهند و برخی از آنان به گرایش‌های انقلابی الحادی نظیر مارکسیسم روی آورده‌اند و این در حالی است که چنین گرایش‌هایی با مواضع سیاسی اکثریت ملت ترکیه در تعارض است.^۱

کردها در دو دهه اخیر موفق شدند بخشی از علویان کرد را در جنبش‌های ناسیونالیستی درگیر کنند و حتی ادعا کردند که علویت دین رسمی کردهاست. این در حالی است که ترک‌ها مذهب علوی را مذهب بومی و تاریخی قوم ترک قلمداد می‌کنند و حتی برای توجیه اصالت ترکی کردهای ترکیه سعی می‌کنند از فاکتور علویت استفاده کنند. به هر حال، کشیده شدن نسل جوان و تحصیل‌کردگان علوی به موضع‌گیری‌های قومی و ترجیح دادن «هم‌گرایی زبانی» به جای «هم‌گرایی مذهبی» یکی از چالش‌های اساسی جامعه شیعیان علوی ترکیه است.^۲

۲. به رسمیت نشناختن شیعه علوی به عنوان یک مذهب اسلامی در سازمان دیانت ترکیه

به نظر می‌رسد خواست قانونی کردن «خانه‌های جمع» (جم) یعنی مراکز عبادت علویان یا پذیرش نماینده آنها در ریاست امور دینی و یا ایجاد ریاست ویژه برای نظارت بر امور دینی مخصوص علویان و نیز لغو مواد درسی دینی در مدارس علویان از مهمترین مطالبات علویان ترکیه به شمار می‌رود. این در حالی است که دولت سکولار ترکیه پیش از تمایل به خواست‌ها و مطالبات علویان از یأس این طایفه استفاده می‌کند. محمد نوری ییلماز رئیس امور دینی ترکیه در مورد اجازه یافتن علویان برای انتخاب یک نماینده در ریاست امور دینی می‌گوید:

ریاست امور دینی از مذهب ویژه‌ای حمایت نمی‌کند، بلکه این ریاست اسلام را نمایندگی می‌کند و همان‌طور که ریاست امور دینی با افراد به صورت ویژه تعامل نمی‌کند، بنابراین به مطالبات ویژه افراد نیز توجه چندانی نمی‌کند.

همچنین، سازمان دیانت ترکیه که بعد از ارتش بیشترین بودجه کشور را به خود اختصاص می‌دهد^۳ و بزرگترین تشکیلات دولتی پس از وزارت خانه‌های دفاع ملی و

۱. همان.

۲. رحمت‌الله فلاح، «علویان ترکیه در تکاپوی هویت‌طلبی سیاسی»، *جهان اسلام*، س ۷، ۱۳۸۵، ش ۲۸.
 ۳. بودجه سازمان امور دیانت ترکیه در سال ۲۰۱۲م حدود دو میلیارد یورو بود که تقریباً معادل با بودجه چند وزارتخانه در این کشور است. احمد مرجانی‌نژاد، «دیپلماسی دینی در ترکیه»، سازمان فرهنگ و ارتباطات اسلامی - مقاله‌های فرهنگی، ۱۳۹۱، برگرفته از سایت:

<http://www.icro.ir/index.aspx?siteid=261&pageid=32738&p=1&showitem=15401>

کشور به شمار می‌رود^۱ و ده‌ها هزار مسجد و بیش از صد هزار کارمند رسمی زیر نظر این سازمان فعالیت می‌کنند، به طوری که در خارج و داخل کشور چندین دانشگاه معتبر الهیات و شبکه‌های رادیو و تلویزیونی متعلق به این سازمان است؛ اما این سازمان با استفاده از قدرت اقتصادی، آموزشی و تبلیغاتی خود سعی می‌کند هویت علویان را به عنوان یک مذهب اسلامی انکار کند. از طرفی نگاه جناح‌های غیر علوی در قبال ریاست امور دینی ترکیه چه آنها که گرایش صوفی‌گرایانه دارند و چه جناح‌های سیاسی روی این نکته اشتراک نظر دارند که علویان ترکیه را نمی‌توان در شمار مذاهب این کشور و یا حتی در شمار یکی از مذاهب اسلامی قرار داد. برای نمونه، محمد نوری ییلماز در جواب سؤالی که خواستار حضور علویان در سازمان امور دیانت شده بود، گفت:

علوی یک دین خاص یا فرقه اسلامی نیست، بلکه روشن‌فکران و تحصیل‌کردگان علوی می‌خواهند در رسانه‌ها و مطبوعات به آن عمومیت ببخشند. این هم روش اشتباهی است و مشکلات علویان را حل نخواهد کرد.^۲

ییلماز در همین گفت‌وگو از شناسایی علویان به عنوان یک مذهب یا دین خودداری کرده و می‌گوید:

این مدعا که آنها (علویان) در آناتولی امتداد مبارزه سیاسی چهارصد سال قبل به شمار می‌روند در کشور ما ارزش چندانی ندارد. ما بر این باور هستیم که چهره علویان ترکیه که روشن‌فکران آنها کوشش می‌کنند آن را در رسانه‌های گروهی برجسته کنند، چندان صحیح نیست. تلاش برای نشان دادن اینکه علویان یک دین یا مذهب جدید هستند و طرح این خواست که باید مشکل پیروان آن حل و فصل شود نشان‌دهنده عدم شناخت تاریخچه علویان در ترکیه است.

همچنین یکی از مجلات ریاست امور دینی ترکیه در یکی از شماره‌های خود به شدت از علویان انتقاد کرد:

می‌گویند علویان باید در ریاست امور دینی نماینده داشته باشند این اندیشه بسیار خطاآلود است. مگر علویان دین هستند؟ خیر. مگر آنها مذهب هستند؟ خیر. مگر آنها اهل طریقت ویژه هستند؟ خیر. بنابراین

۱. محمد رضا زارع، *علل رشد اسلام‌گرایی در ترکیه*، تهران، مؤسسه مطالعات اندیشه‌سازان نور، ۱۳۸۳، ص ۲۶۶.

۲. روزنامه ملیت ترکیه، ۱۵/۱۱/۱۹۹۴.

چرا و چگونه آنها می‌خواهند نماینده داشته باشند؟

یکی از امامان جماعت یکی از مساجد ترکیه به همین شیوه سخن می‌گوید:

چیزی به نام علویان وجود ندارد. آنها شهروندان ترک هستند. چنین مذهبی وجود ندارد جمعیت آنها نیز از هفت میلیون تجاوز نمی‌کند.^۱ این طرز تفکر هنوز در نظام سیاسی مراکز آموزشی - فرهنگی ترکیه غالب است؛ یعنی هنوز علویت به عنوان یک مذهب در جامعه ترکیه جا نیفتاده و بیشتر به عنوان یک «هموطن ترک» از آنها یاد می‌شود.

۳. فقدان رهبری واحد در جامعه علوی ترکیه

جامعه علویان ترکیه در درون خود به گروه‌ها و قبایل مختلف تقسیم می‌شود و از نظر آداب و رسوم و برخی روش‌ها تفاوت‌های جدی بین آنها وجود دارد. رهبران هر کدام از گروه‌های علوی، به ویژه رهبران سیاسی‌شان در طرد همدیگر تلاش می‌کنند. در واقع، رهبران سیاسی هر کدام از گروه‌ها توجه جدی به منافع شخصی خود دارند. بررسی اقدامات و اظهار نظرهای عزالدین دوغان، مشهورترین رهبر علویان ترکیه، نشان می‌دهد که استراتژی مشخصی برای علویان ندارد و بیشتر سعی می‌کند بی‌خطر بودن خود را برای نظام سیاسی لاییک، اثبات کند.

۴. عدم عمق استراتژیک و نداشتن حامیان بین‌المللی

واقعیت این است که اگر جنبش‌های قومی - مذهبی حامیان استراتژیک در عرصه بین‌المللی نداشته باشند و گفتمان‌شان نیز هم‌راستا با گفتمان غالب بین‌المللی نباشد، احتمال موفقیت‌شان بسیار اندک است. علویان تقریباً همین شرایط را دارند؛ در دنیا هیچ کشوری مدافع حقوق علویان نیست (حتی کشور سوریه که در آن، علویان در رأس قدرت‌اند، با علویان ترکیه سازگاری ندارند)، به همین علت، دولت ترکیه به راحتی می‌تواند حرکت‌های علوی‌گری را تضعیف کند.

۵. ضعف در مبانی علمی شیعیان علوی

ادبیات علوی تا حدودی ادبیات شفاهی است که سینه به سینه و از نسلی به نسل دیگر منتقل شده است. همچنین فاقد مبانی علمی و فلسفی قوی است. مجله *صدای علویان* در یکی از مقالات خود این موضوع را چنین بیان می‌کند: «علویان سیستمی برای دیدگاه‌های مذهبی خود نمی‌شناسند که همه آنها را پایبند سازد. احکام مهم دینی به

۱. محمد نورالدین، ترکیه جمهوری سرگردان، ترجمه سید حسین موسوی، تهران، مؤسسه مطالعات اندیشه‌سازان نور، ۱۳۸۲، ص ۸۴.

صورت نقل قول، بیشتر توسط طبقه روحانی (دده‌ها) و قسمتی مهم به وسیله ترانه‌های مذهبی منتقل می‌شوند یا به صورت نوشتاری در مجموعه‌ای به نام «بویروکلر یا فرمایشات»^۱ این امر بنیان اعتقادی علویت را با چالش مواجه کرده است. پس از انتقال شفاهی فرهنگ، دومین منبعی که فرهنگ علویان را به نسل امروز منتقل می‌نماید، منابع مکتوب آنهاست. این منابع در نتیجه زندگی اجتماعی آنها بسیار کم‌اند. از آنجا که علویان کوچ‌نشین و نیمه کوچ‌نشین بوده‌اند و مانند شهرنشینان از امکانات آموزشی برخوردار نبوده‌اند، از این رو اصلی‌ترین طریق انتقال فرهنگ در میان آنها، انتقال شفاهی بوده است که توسط دده‌ها از نسلی به نسل دیگر منتقل می‌شد. منابع مکتوب علویان، علاوه بر اینکه محدود و انگشت‌شمارند و در اختیار تمام علویان نیستند، ماهیت یکسانی نداشته و در مورد آنها ابهام وجود دارد. از این رو می‌بایست گفت که این منابع مکتوب نمی‌توانند مانند منابع مکتوب مذاهب اسلامی که کلامی، فقهی، اصولی و حدیثی‌اند، مرجع رجوع تمامی علویان قرار گرفته و جامعه علویان را به لحاظ عقیدتی یکدست نمایند. با وجود اینکه تمامی علویان به جز شاخه متمایل به تشیع در «جم‌خانه» حاضر می‌شوند و به اجرای سماع می‌پردازند، مراسم جم برپا می‌کنند و سایر تشریفات عقیدتی را انجام می‌دهند، اما به لحاظ تئوری، مانند موزاییکی‌اند که ظاهر واحدی ندارند. قدرت و ضعف آنها نیز از همین امر ناشی می‌شود. آنها به عنوان واحدهای ایمانی و عبادی به فرهنگی سنتی و شفاهی تکیه دارند که در نتیجه بالا رفتن سطح سواد و گسترش رسانه‌های جمعی با تنگناهای بسیار جدی مواجه است. جامعه علویان ترکیه به لحاظ عقیدتی و فکری، جامعه یک‌دستی به شمار نمی‌آیند، بلکه دارای تشتت آرا پیرامون ماهیت علوی‌گری هستند. از آنجایی که درباره تفاسیر و قرائت‌های مختلف از علوی‌گری اتفاق نظری وجود ندارد و تنها توافق بر سر کلیات است، از این رو علوی‌گری با بسیاری از مسائل دیگر جمع‌شدنی است. روشنفکران علوی، تفسیری سکولار از آن ارائه می‌دهند، چپ‌گرایان علوی تفسیری چپ‌گرا و حتی علوی‌گری به سیستمی دموکراتیک و سکولار با ارزش‌هایی چون برابری، برادری و آزادی تفسیر شده که گویی چیزی جز اعلامیه حقوق بشر نیست. گروهی نیز علوی‌گری را با تشیع امامیه یکی می‌دانند.^۲ از طرفی دشواری منابع و مآخذ نیز یکی از مشکلات اساسی بررسی تاریخی شیعیان علوی است. چنان که می‌دانیم، علوی‌گری، تاریخ مکتوب و یا رسومی اعتقادی و نظام‌مند نداشته

۱. محمد جواد ابوالقاسمی و حسین اردوش، ترکیه در یک نگاه، تهران، ال‌هدی، ۱۳۷۸، ص ۱۳۳.

۲. مهدی جمالی‌فر، همان، ص ۴۹.

جامعه علویان ترکیه در درون خود به گروه‌ها و قبایل مختلف تقسیم می‌شود و از نظر آداب و رسوم و برخی روش‌ها تفاوت‌های جدی بین آنها وجود دارد. رهبران هر کدام از گروه‌های علوی، به ویژه رهبران سیاسی‌شان در طرد همدیگر تلاش می‌کنند. در واقع، رهبران سیاسی هر کدام از گروه‌ها توجه جدی به منافع شخصی خود دارند

است؛ در نتیجه محقق برای جمع‌آوری اطلاعات درباره وقایع سیاسی و اجتماعی که بتوان آن را تاریخ برونی علوی‌گری نامید، به منابع دوره عثمانی و گاهی نیز منابع دوران اولیه صفویه، نیاز خواهد داشت و در عین حال که نباید تاریخ علوی‌گری و تاریخ صفویه را با هم خلط کند، مجبور است که اغلب به وقایع نامه‌ها و اسناد آرشیو عثمانی تکیه کند. این دسته را می‌توان منابع رسمی خواند؛ زیرا مهم‌ترین مشکل آنها این است که تحت تأثیر حکومت مرکزی عثمانی

یا طبق نظر دولت صفویه که با عثمانی‌ها در حال جنگ بود، نوشته شده‌اند. این مسئله تا حد زیادی جبران‌شدنی است، لیکن مشکلی که باقی می‌ماند این است که منابع مذکور برای بیان کامل تاریخ برونی علوی‌گری ناکافی‌اند. علاوه بر این، در تاریخ‌های مختلف و نیز در سیاحت‌نامه‌هایی که برخی از سیاحان اروپایی، پس از دیدار از ترکیه نگاشته‌اند، مطالبی درباره علوی‌گری و علویان دیده می‌شود. این مطالب بسیار مختصر و مربوط به قرن‌های هفدهم و اغلب هجدهم و نوزدهم است. همچنین شجره‌نامه‌هایی که در دست بعضی از دده‌های علوی‌اند (سیادت‌نامه‌ها) و فرمان‌ها نیز غالباً اسنادی هستند که تحت نفوذ دولت عثمانی بوده‌اند؛ چنان‌که مشاهده می‌شود، محققى که می‌خواهد تاریخ علوی‌گری را بنگارد ناگزیر است به مطالب و مآخذ غیر علوی اکتفا کند.

گروه دوم منابع، متعلق به خود علویان است که می‌توان آنها را به دو گروه کتبی و شفاهی تقسیم کرد. مشکلات استفاده از این منابع بیشتر است؛ زیرا اولاً قسمت مکتوب آن در زمان‌های بسیار متأخر آغاز شده است؛ مثلاً، قدیمی‌ترین آن‌ها مربوط به قرن هجدهم است و ثانیاً، در نگارش آن‌ها دقتی صورت نگرفته است و بیش از آن که مطالبی درباره شکل‌گیری تاریخ برونی علوی‌گری ارائه دهند، به آن چه تاریخ درونی گفته می‌شود؛ یعنی باورها، مراسم مذهبی، بعضی از شخصیت‌های مهم تاریخی و زندگی اولیای بکتاشی، می‌پردازند. دسته دوم منابع شفاهی، «مناقب‌نامه‌ها» و «نفس‌ها» (اشعاری که اصول عقاید بکتاشی - علوی در آنها بیان شده است) می‌باشند. دسترسی

به این منابع و مکتوب کردن آنها و بعضی روایات شفاهی دشوار است.^۱ هر چند در شرایط حاضر بیش از دو هزار جلد کتاب و ده‌ها نشریه و سایت‌های اینترنتی از طرف علویان منتشر یا راه‌اندازی شده، همچنان به گفته محمد نوری ییلماز، رئیس امور دینی ترکیه، بیشتر بر جنبه سیاسی علویت اتکا می‌شود و کمتر به اعتقادات پرداخته می‌شود. از سوی دیگر، نداشتن حوزه علمیه علویان (مدارس دینی) چه در ترکیه چه در کشورهای بیرون از ترکیه، موجب شده که آنان در توجیه مبانی اعتقادی خویش با چالش مواجه شوند.

۶. استفاده از عناوین و تعبیری چون گروه‌های جدایی طلب و خشونت طلب برای

شیعیان علوی

دولت ترکیه نگران است؛ چنانچه علوی‌گری را به عنوان یک باور و اعتقاد مستقل مورد پذیرش قرار دهند، ممکن است بافت یک‌دست دولت با محوریت مذهب سنی با مشکل و تخریب روبه‌رو شود. و از آنجایی که دلایل کافی و منطقی علیه علویان ندارد، شروع به اتهام‌زنی به آنان با مفاهیم جدیدی مانند جدایی طلب و خشونت طلب می‌کند. در مسئله کردی و عملیات گروه DHKp-C روزنامه‌نگاران و نویسندگانی چون چنگیز چاندار، محمت بارانسو، ممتاز ارتور کونه به صورت مستقیم یا غیر مستقیم و با واسطه در اهمیت ویژه دادن به اینکه نام علویان در کنار عناوینی چون خشونت، ترور و ارگنه کن آورده شود نقش داشته‌اند. چنگیز چاندار در مطالب خود علویان را در کنار اوجالان و پ.ک.ک قرار داد. محمت بارانسو، در کودتای ۲۸ فوریه، اسماعیل حقی کارادایی، رئیس ستاد کل ارتش را یک علوی معرفی کرد. ممتاز ارتور کونه نیز علویان را به داشتن ارتباط با پ.ک.ک متهم کرد و آنان را گروه‌های خارج از کنترل در پ.ک.ک نامید. اردوغان نیز در این جریان از سویی دیگر وارد شد و علویانی را که در اروپا زندگی می‌کنند، جدایی طلب توصیف کرد. در واقع می‌توان گفت مفهوم جدایی طلب برای اولین بار پس از کردها در مورد علویان استفاده شد. پس از آن شنول کلیچ یکی از نویسندگان ترک در روزنامه زمان نیز بر این موضوع دامن زد و با این ادعا که در مقابل علویان یک برداشت و دید منفی از سوی جامعه ایجاد شده است، نوشت:

امروز در درون پ.ک.ک گروه‌هایی که در حاشیه قرار دارند و از خشونت طرفداری می‌کنند و دارای ریشه علوی هستند، دیده می‌شود.

۱. احمد یاشار اجاق، «از عصیان باباییان تا قزلباش‌گری؛ نگاهی به تاریخ رشد علویان در آناتولی»، تاریخ/اسلام، ۱۳۸۵، ش ۲۷.

و بالاتر از این، گروه‌های چپ جدید که در حاشیه بوده و آموزش دیده نیز هستند، از سوی علویان جوان ناامید، سازماندهی می‌شوند. جوانان علوی به سوی خشونت کشانده می‌شوند...^۱

وقتی برای علویان از تعبیری چون خشونت، ترور، ارگنه کن و جدایی طلب یا مفاهیمی از این دست استفاده می‌شود، حاکی از آن است که از یک سو می‌خواهند مخالفت با شیعیان علوی را در جامعه افزایش دهند و از سوی دیگر علویان را در برابر این گروه‌ها قرار دهند. و علاوه بر این، تمامی این اقدامات را به مسئله دشمنی آنان با علویان سوریه اضافه می‌کنند.

جمع‌بندی و نتیجه‌گیری

علویان و جامعه تشیع در آناتولی همواره یک حقیقت غیر قابل انکار بوده و قتل عام‌های معروف سلطان سلیم عثمانی، مشهور به شقی و مهیب و دیگر سلاطین عثمانی، گرچه اکثریت تشیع در آناتولی، به خصوص آناتولی شرقی، را به اقلیت تبدیل کرد، ولی هنوز این اقلیت که یک، سوم جمعیت ترکیه (بین ۲۰ تا ۲۵ میلیون) است، می‌تواند نقش تعیین‌کننده‌ای در این کشور داشته باشد.

با توجه به این که ترکیه جایگاه کانونی و برجسته‌ای در جهان اسلام دارد، بررسی چشم‌اندازهای سیاسی پیش روی شیعیان و علل و عوامل مؤثر بر دگرگونی این چشم‌اندازها دست کم از دو منظر مهم و تعیین‌کننده به نظر می‌رسد. نخست اینکه ترکیه امروزی که وارث قلمرو اصلی امپراتوری عثمانی به شمار می‌رود، از نظر تاریخی سهم بسزایی در سرگذشت و سرنوشت سیاسی مسلمانان داشته است؛ و دیگر اینکه با بر سر کار آمدن دولت اسلام‌گرای حزب عدالت و توسعه، سیاست‌مداران این کشور آشکارا مایل‌اند که بار دیگر نقشی مؤثر در تحولات جهان اسلام بازی کنند. بدیهی است که در چنین وضعیتی نسبت شیعیان ترکیه با دولت اسلام‌گرا و تحولات و مناسبات منطقه‌ای اهمیت فراوانی می‌یابد و می‌تواند برای دیگر کشورهای مسلمان و شیعیان آنها الهام‌بخش باشد.

اما نکته اساسی‌تر در چشم‌انداز سیاسی شیعیان ترکیه آن است که شیعیان این کشور، حاکمیت دولت اسلام‌گرا اما سکولار رجب طیب اردوغان را هم به بازگشت لایک‌ها به

۱. نجدت سراج، «ترکیه بدون علویان»، ترجمه کورش مقتدری و اکبر زواره‌ای رضایی، اخبار شیعیان، ش ۹۰-۸۹، فروردین و اردیبهشت ۱۳۹۲.

با وقوع انقلاب اسلامی و تشکیل جمهوری اسلامی در ایران، فلسفه سیاسی اسلام در دوران معاصر بار دیگر در کانون توجه قرار گرفت و افکار عمومی مسلمانان را به خود معطوف داشت؛ مسلمان زیستن، همواره در گرو قدرتمند بودن است

عرصه قدرت و هم به برآمدن سلفی‌ها در میدان سیاست این کشور، ترجیح می‌دهند. شیخ حمید توران، امام جمعه شیعیان استانبول، با اشاره به واقعیت‌های سیاسی و معادلات قدرت در ترکیه معتقد است که فضای فراهم‌شده در پی حاکمیت حزب عدالت و توسعه به شیعیان این کشور امکان می‌دهد که نسبتاً آزادانه به

مناسک و شعائر خویش بپردازند و هویت فرهنگی و همبستگی اجتماعی خویش را حفظ کنند. وی به مراسم عزاداری روز عاشورا که با حضور صدها هزار نفری مردم برگزار می‌شود و نیز به ساخت و راه‌اندازی مجتمع بزرگ زینبیه استانبول اشاره می‌کند که بزرگ‌ترین مرکز فرهنگی مذهبی شیعیان در اروپا خواهد بود. به نظر می‌رسد در حالی که شیعیان ترکیه با داشتن اقلیتی در خور توجه هم‌اکنون از داشتن نماینده‌ای رسمی و مستقل در پارلمان این کشور محروم‌اند، می‌کوشند تا با حفظ هویت و همبستگی خویش زمینه‌های ورود به عرصه سیاسی را فراهم کنند. شاید بتوان راه‌اندازی شبکه تلویزیونی و رادیویی و مجله و روزنامه مستقل را که در کنار طرح تأسیس مجتمع فرهنگی - مذهبی زینبیه پیگیری می‌شود، نمونه‌ای از این دسته تلاش‌ها دانست. به ویژه که در جامعه ترکیه رسانه‌ها به ویژه شبکه‌های دیداری و روزنامه‌ها و نشریات نفوذ و اثرگذاری در خور توجهی دارند. در واقع در حالی که جامعه روشنفکری این کشور نسبت به کشورهای دیگر مسلمان مانند ایران و مصر ضعیف است، اهالی رسانه و مطبوعات تأثیر بیشتری در جهت‌دهی به افکار عمومی و شکل‌دهی به فضای سیاسی دارند.

عوامل و مسائل تأثیرگذار بر آینده سیاسی شیعیان در ترکیه را می‌توان از نظر تحلیلی در دو بخش داخلی و خارجی بررسی نمود؛ اگرچه در دنیای واقع این دو بخش به هم مرتبط و برهم مؤثرند.

در بخش داخلی عواملی مانند توانایی حفظ هویت فرهنگی و بالا بردن ضریب همبستگی اجتماعی در میان جمعیت شیعه اهمیت فراوانی دارد. بدون شک افزایش جمعیت شیعیان از طریق زاد و ولد، ازدواج و فعالیت‌های تبلیغی در این میان سهمی بسزا خواهد داشت، اما تلاش برای بهبود تصویر شیعیان در افکار عمومی مردم ترکیه می‌تواند اهمیت و تأثیر بیشتری داشته باشد. این امر به نوبه خود وابسته به بهبود عوامل توسعه انسانی (مانند آموزش، بهداشت، رفاه و...) در میان شیعیان این کشور

وجود وجه اشتراکی با عنوان «ائمه اهل بیت (ع)» میان شیعیان و علویان، گویای این نکته است که باید نسبت به آنها با حساسیت و دقت بیشتری برخورد شود؛ چرا که علویان به رغم داشتن عقاید التقاطی و تفاوت‌های عقیدتی با شیعیان و اهل سنت، اما یکی از مذاهب اسلامی محسوب می‌شود

از سویی، و توان مدیریت تصویر خویش از طریق مجاری و ظرفیت‌های رسانه‌ای از سوی دیگر است؛ به طوری که می‌توان به استفاده از ظرفیت شبکه‌های ماهواره‌ای گسترده در ترکیه برای برگزاری مراسم ولادت و شهادت ائمه اطهار (ع) و نیز سایر مناسبت‌های دینی مانند اعیاد و نیز معرفی حادثه عاشورا اشاره کرد. در سال‌های اخیر به دلایل گوناگون علاقه‌مندی بیشتری در

میان شهروندان ترکیه برای آشنایی با اهل بیت (ع) و به ویژه نهضت عاشورا به وجود آمده و شبکه‌های مختلف با همکاری شیعیان به تولید برنامه‌های مرتبط اقدام می‌نمایند. برای مثال شبکه «تی.آر.تی» که شبکه دولتی ترکیه است برای معرفی حادثه عاشورا و شهادت امام حسین (ع) و یاران باوفایش در سال‌های اخیر به ساخت مستندهایی با عنوان «همه جا کربلاست»، «با هم هستیم» و... دست زده است. گفت‌وگو با علما و اندیشمندان شیعه در باره عاشورا، شیوه عزاداری شیعیان برای امام حسین (ع) و پیام شهدای کربلا از بخش‌هایی است که در این مستندهای تلویزیونی جای گرفته است. شبکه‌های تلویزیونی «جم.تی.وی» و «برات.تی.وی» هم از دیگر شبکه‌هایی هستند که برنامه‌هایی مختلف را در این زمینه پخش می‌کنند.^۱ پس از این عوامل، می‌توان امکان ائتلاف سیاسی با علویان و تلاش برای بهره‌گیری از فرصت‌های موجود در فضای سیاسی مانند حاکمیت دولت حزب عدالت و توسعه را مورد توجه قرار داد که البته نسبت به عوامل پیشین، موقتی هستند، اما می‌توانند تأثیرات تعیین‌کننده و راهبردی در جایگاه سیاسی شیعیان داشته باشند. سایر عوامل دیگر تأثیرگذار در جایگاه و نقش آنان عبارت‌اند از:

۱. تبیین و اعلام مواضع عقیدتی
۲. انسجام تشکیلاتی نوین و واحد در داخل و خارج از ترکیه
۳. ایجاد هماهنگی و همکاری بین مراکز، مؤسسات و انجمن‌های علوی و تقویت پیوندهای فکری و معنوی
۴. نفوذ و حضور فعالانه‌تر فرهیختگان و نخبه‌های علوی در عرصه‌های مختلف جامعه

۱. محمد مهدی رحیمی، «ماتم جهانی عاشورا! گزارشی از برگزاری متفاوت مراسم روز عاشورا در شهر استانبول»، *زمانه*، ش ۳۰-۲۹، دی و بهمن ۱۳۹۱، ص ۶۵.

۵. طرح مطالبه لحاظ کردن و درج مذهب علوی به عنوان یکی از مذاهب رسمی در قانون اساسی ترکیه.^۱

در میان عوامل مؤثر خارجی نیز چند نکته در خور توجه است:

نخستین و شاید مهم‌ترین نکته، ارتباط با جمهوری اسلامی ایران است که دارای حکومتی بر پایه نظریه سیاسی شیعه است؛ پایه‌های مشروعیت آن تثبیت شده و به تدریج کارآمدی خویش را نیز به اثبات می‌رساند. پیروزی انقلاب اسلامی و برپایی حکومت اسلامی بر پایه نظریه ولایت فقیه در ایران، پدیده مهم و بزرگی در دوران معاصر به شمار می‌رود که نه تنها وضعیت مردم ایران (با اکثریت جمعیتی شیعه) را دگرگون ساخت، بلکه بر مقام و موقعیت مسلمانان و به ویژه شیعیان در کشورهای دیگر جهان اسلام نیز تأثیرات محسوسی بر جای نهاد. شاید بتوان یکی از این تأثیرات مهم را درک دوباره اهمیت و اولویت ساز و کارهای سیاسی برای مسلمانان زبستن دانست. در واقع با وقوع انقلاب اسلامی و تشکیل جمهوری اسلامی در ایران، فلسفه سیاسی اسلام در دوران معاصر بار دیگر در کانون توجه قرار گرفت و افکار عمومی مسلمانان را به خود معطوف داشت؛ مسلمان زیستن، همواره در گرو قدرتمند بودن است.^۲

ایران همچنین به دلیل در بر گرفتن عمده‌ترین حوزه‌های علمیه و تمرکز مراجع تقلید سهم بسزایی در افکار مذهبی و اعمال سیاسی دیگر شیعیان در نقاط مختلف جهان دارد. ضمن آنکه در سال‌های اخیر فضای حوزه‌های علمیه، مرجعیت و شیعیان را حتی در عراق نیز تحت تأثیر خویش قرار داده است. البته شیعیان ترکیه در عین برخورداری از کمک‌های معنوی و سیاسی جمهوری اسلامی ایران می‌بایست از هر گونه بزرگ‌نمایی نقش‌های رسمی و غیر رسمی ایران در اندیشه و رفتار سیاسی خویش پرهیز کنند؛ زیرا می‌تواند عاملی در زمینه تقویت و توسعه پروژه ایران‌هراسی - شیعه‌هراسی تلقی

۱. «به فکر اسد نیستید لاقلاً هجده میلیون علوی ترک را در یابید»، دوشنبه ۱۳۹۰/۴/۲۰.

<http://peace-ipsc.org>

۲. در واقع از آنجا که پیروزی انقلاب و تشکیل حکومت اسلامی در کشوری با اکثریت جمعیتی شیعه، بر پایه نظریه ولایت فقیه و به رهبری یکی از عالمان و مراجع تقلید شیعه، با آرمان‌ها و هدف‌هایی که از آموزه‌ها و ارزش‌های شیعیان برآمده بود ممکن شد، به طور منطقی و طبیعی چنین برداشتی را (در دوستان و دشمنان انقلاب) تقویت می‌کرد که شیعیان در دیگر کشورهای جهان اسلام نیز انگیزه و امکان رفتن به سوی انقلاب و حکومت اسلامی را دارا هستند؛ اگر چه اکنون و با گذشت بیش از سه دهه از انقلاب و تثبیت جمهوری اسلامی، جهان اسلام شاهد وقوع انقلابی دیگر از همان جنس و با همان هدف نبوده است.

شود که البته تاکنون نیز در بیشتر موارد به همین شکل عمل شده است.^۱ نکته دیگر در این زمینه، حساسیت و بدبینی نسبت به هر گونه طرح و برنامه‌ای است که از سوی ایالات متحده امریکا - که نفوذ در خور توجهی نیز در ترکیه دارد - برای جهان اسلام و مسائل مسلمانان پیشنهاد می‌شود. شیعیان ترکیه با ایفای نقشی مستقل از خواسته‌ها و برنامه‌های قدرت‌های بیگانه در زمینه مسائل داخلی و خارجی مسلمانان، می‌توانند به ارتقای سطح بازیگری و اثرگذاری سیاسی در کشور خویش، امید بیشتری داشته باشند. در پایان باید گفت وجود وجه اشتراکی با عنوان «ائمه اهل بیت (ع)» میان شیعیان و علویان، گویای این نکته است که باید نسبت به آنها با حساسیت و دقت بیشتری برخورد شود؛ چرا که علویان به رغم داشتن عقاید التقاطی و تفاوت‌های عقیدتی با شیعیان و اهل سنت، اما یکی از مذاهب اسلامی محسوب می‌شود. در این رابطه، فرانسوا توال در کتاب خود، ژئوپلتیک تشیع چنین می‌گوید:

اگر به قدرت رسیدن پدیده علوی نتیجه مستقیمی بر روی ژئوپلتیک خارجی ندارد (زیرا هیچ‌گونه ارتباطی میان جامعه علوی و انقلاب اسلامی ایران وجود ندارد) دلیل نمی‌شود که نسبت به آن مسامحه به خرج دهیم!^۲

۱. یکی از اقدامات مهمی که انجام شده پروژه ایران‌هراسی - شیعه‌هراسی است که در راستای منافع غرب و به دست رژیم‌های خودکامه منطقه‌ای می‌کوشد ابعاد اسلامی و جهانی انقلاب و نظام برآمده از آن را به سطح شیعی - ایرانی فرو بکاهد و شیعه و ایران را تهدیدی برای مسلمانان و جهانیان نشان دهد.
۲. فرانسوا توال، ژئوپلتیک شیعه، ترجمه علیرضا قاسم‌آقا، تهران، آمن، ۱۳۷۹.